

Latvijas Republikas tiesībsargs

Kā izprast ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām?

Pārskata autore:
Mag.iur., M.A. soc.sc. Anete Ilves

Rīga, 2023

Saturs

Ievads	3
I. Stereotipi, diskriminācija un personas ar invaliditāti	5
II. Attieksme pret personām ar invaliditāti vēstures griezumā	6
III. ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām kā instruments attieksmes maiņai	10
IV. Invaliditātes izpratnes modeļi un pieejas	13
V. Secinājumi	17

Ievads

Apvienoto Nāciju organizācija (turpmāk – ANO) 2006.gada 13.decembrī pieņēma ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām (turpmāk – ANO Konvencija), tā stājās spēkā 2008.gada 3.maijā.¹ ANO Konvenciju ir ratificējušas 187 valstis un valstu savienības, tai skaitā Latvijas Republika un Eiropas Savienība (turpmāk – ES).² Tā stājās spēkā Latvijas Republikā 2010. gada 31. martā.³ ANO Konvencija ir visātrāk ratificētā konvencija pasaulē.⁴

Saskaņā ar likuma “Par Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām” 2.pantu tiesībsargs nodrošina ANO Konvencijas ieviešanas pārraudzību Latvijā. Šī pienākuma ietvaros tiesībsargs izskata iesniegumus un pārbaudes lietas⁵ par personu ar invaliditāti tiesību pārkāpumiem, veic sabiedrības informēšanas pasākumus, izstrādā pētījumus⁶ un veic citas nepieciešamās darbības, lai veicinātu personu ar invaliditāti tiesību ievērošanu.⁷ Minēto funkciju ietvaros tiesībsargs ir konstatējis, ka personu ar invaliditāti tiesību ierobežošana bieži ir rezultāts stereotipiem un nepareizai ANO Konvencijas izpratnei.

Līdz ar to šī pārskata **mērķis** ir sniegt skaidrojumu, kā izprast ANO Konvencijas būtību un pareizi to piemērot, neierobežojot personu ar invaliditāti tiesības un neveicinot esošo stereotipu turpmāku izplatību, kā arī jaunu stereotipu veidošanos.

Pārskata **uzdevumi** ir šādi:

- a) izpētīt, kāda ir bijusi vēsturiskā attieksme pret personām ar invaliditāti dažādās kultūrās;
- b) kā stereotipi mijiedarbojas ar diskrimināciju attiecībā uz personām ar invaliditāti;
- c) kāda ir ANO Konvencijas būtība stereotipu pret personām ar invaliditāti maiņā;
- d) kā dažādi invaliditātes modeļi/ pieejas var palīdzēt ieviest ANO Konvenciju Latvijā.

Pārskata **metodes**:

- a) vēsturiskā metode. Dod iespēju izzināt sabiedrības attieksmi pret personām ar invaliditāti dažādos laika posmos.

¹ [United Nations. 10th anniversary of the adoption of Convention on the Rights of Persons with Disabilities \(CRPD\).](#)

² [United Nations. Treaty Collection.](#)

³ [ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Parakstīta 18.07.2008. Pievienošanās 01.03.2010. Stājās spēkā 31.03.2010.](#)

⁴ [CRPD 10th anniversary.](#)

⁵ [Latvijas Republikas tiesībsargs. Atzinums pārbaudes lietā Nr.2022- 3-24B.](#)

⁶ [Latvijas Republikas tiesībsargs. “Pētījums par augstākās izglītības pieejamību personām ar invaliditāti.” 2017.gads.](#)

⁷ [Tiesībsarga likums. Pieņemts 06.04.2006, stājās spēkā 01.01.2007.](#)

b) deskriptīvā jeb aprakstošā metode. Ar šīs metodes palīdzību ir iespējams detalizētāk analizēt ANO Konvencijas būtību.

Pārskata **bāzi** veido nacionālie un starptautiskie tiesību avoti, socioloģiskie pētījumi, ar invaliditāti saistītās doktrīnas.

Pārskata **robežas** skar vēsturiski veidotos stereotipus par personām ar invaliditāti un veidu, kā dažādi invaliditātes modeļi var labāk palīdzēt saprast ANO Konvencijas būtību. Pārskatā netiek detalizēti analizēta neviena no ANO Konvencijas materiālajām vai procesuālajām normām.

Pārskata **periods** ir sākot no Senās Romas un Grieķijas civilizācijām līdz ANO Konvencijas spēkā stāšanās brīdim un ieviešanas sākuma posmam. Izmantotie avoti ir sākot no 20.gadsimta 80.gadiem līdz 2023.gadam.

Pārskats ir sadalīts četrās nodaļās. Pirmā nodaļa sniedz ieskaitu, kā stereotipi var novest līdz diskriminācijai. Otrā nodaļa sniedz informāciju par sabiedrības attieksmi pret personām ar invaliditāti. Trešā nodaļa sniedz ieskatu ANO Konvencijas būtībā un aspektos, kas tika ņemti vērā to izstrādājot. Ceturtā nodaļa sniedz informāciju par dažādiem invaliditātes modeļiem un pieejām, no kuriem atsevišķas ir veidojušās uz stereotipu bāzes, kā arī norāda, kuri modeļi ir jāņem vērā, piemērojot ANO Konvenciju praksē.

I. Stereotipi, diskriminācija un personas ar invaliditāti

ANO Konvencija noteic, ka sabiedrība ar savu attieksmi var radīt invaliditāti un tādējādi arī šķēršļus, kas traucē personām ar invaliditāti pilnvērtīgi un vienlīdzīgi ar citiem iekļauties sabiedrībā.⁸ Šādā gadījumā attieksme var būt saistīta ar stereotipiem un aizspriedumiem pret personām ar invaliditāti, savukārt minētais var novest līdz cieņas aizskārumiem⁹ un diskriminācijai. Savukārt valstu pienākums ir veikt nepieciešamos pasākumus, lai apkarotu stereotipus, aizspriedumus un negatīvu praksi pret personām ar invaliditāti.¹⁰

“Stereotipi ir vispārēji un pārsvarā vienkāršoti pieņēmumi par kādu grupu un tās pārstāvjiem. Tas ir cilvēku apziņā izveidots viedoklis par to, kāda ir konkrētā cilvēku grupa, piedēvējot visai grupai vienādas īpašības. [...] Stereotipi pārsvarā ir ļoti noturīgi, visbiežāk ir neobjektīvi un nav pamatojami ar konkrētiem faktiem. [...] Daudzi stereotipi ir vēsturiski veidojušies, bieži saistīti ar sabiedrības tā laika zināšanu līmeni. Lai gan zinātne, cilvēce strauji attīstās, stereotipi ir iesakņojušies gadsimtiem ilgi un ir grūti laužami.”¹¹

Iemesli, kas var radīt negatīvu attieksmi pret personām ar invaliditāti, ir “ķermeņa skaistuma kults,” “ķermeņa vienotība”, jaunība, veselība, atlētiskums, uzsvars uz individuālo produktivitāti un sasniegumiem.¹² Invaliditāte bieži ir saistīta ar tādiem stereotipiem, ka invaliditāte ir sods par kādu iepriekš izdarītu grēku vai persona ar invaliditāti ir bīstama.¹³

Tāpat attieksmi pret personu ar invaliditāti veido:

- a) invaliditātes smagums [...];
- b) spēja citiem redzēt invaliditāti;
- c) ķermeņa daļa, kuru iespaido invaliditāte;
- d) paredzamības līmenis – jo lielāka iespējamība, ka invaliditāte var tikt ārstēta, jo lielāka varbūtība, ka tā tiks uztverta pozitīvāk.”¹⁴

⁸ [ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Preambula e\). Latvijas Republika pievienojusies 01.03.2010., stājās spēkā Latvijas Republikā 31.03.2010.](#)

⁹ World Health organization. (2011) World report on disability., 9.p.

¹⁰ [ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. 8.pants. Latvijas Republika pievienojusies 01.03.2010., stājās spēkā Latvijas Republikā 31.03.2010.](#)

¹¹ “Es un sabiedrība – mūsu iespējas un tiesības. Diskriminācijas novēršanas rokasgrāmata juridiskajām profesijām.” Dupate K., Garakalna – Bihela G., Sabiedrības integrācijas fonds.

¹² Hanoch Livneh. On the Origins of Negative Attitudes towards People with Disabilities. 1982. Counselor Education Faculty Publications and Presentations. Portland State University.

¹³ Turpat.

¹⁴ Turpat.

Kā jau iepriekš tika minēts, tad stereotipi noved pie diskriminācijas. ES līmenī 52% personas ar invaliditāti jūtas diskriminētas.¹⁵ 2014.gadā tiesībsargs veica personu ar invaliditāti aptauju par tām institūcijām, no kurām visvairāk ir sajūtama diskriminējoša attieksme Latvijā. Personas ar invaliditāti norādīja, ka visvairāk diskriminējoša attieksme ir jūtama no valsts iestādēm (21,1%), sabiedrisko transportlīdzekļu vadītājiem un pašvaldību iestādēm (18,8%), kā arī apkārtējās sabiedrības (17,3%).¹⁶ 2020.gadā¹⁷ aptauja tika atkārota. Izvērtējot rezultātus, diemžēl nākas secināt, ka rezultāti šo sešu gadu laikā nav uzlabojušies. Personas ar invaliditāti norādīja, ka darba attiecības (32%), izglītības sistēma (26%) un apkārtējās sabiedrības attieksme (24%) ir trīs vadošās jomas, kur diskriminējošā attieksme ir visvairāk jūtama.¹⁸ Līdz ar to ir lietderīgi izvērtēt vēsturiskos iemeslus, kādēļ ir veidojusies negatīva attieksme pret personām ar invaliditāti.

II. Attieksme pret personām ar invaliditāti vēstures griezumā

Nemot vērā, ka informācija par personām ar invaliditāti vēsturiskā griezumā nav viegli pieejama, kā arī tā mēdz būt pretrunīga, šajā sadaļā ir iekļauta informācija par Rietumu kultūrai piederīgo valstu (Amerikas Savienoto Valstu un Eiropas valstu) attieksmi pret personām ar invaliditāti, jo Latvija pieder minētajai kultūrai. Turklāt tā kā Latvija ir bijusi arī Padomju Savienības sastāvā, tad informācija tiks sniegta arī par attieksmi pret personām ar invaliditāti teritorijā, kuru veidoja Padomju Savienība.

Cilvēces vēsture vienmēr ir bijusi saistīta ar spēju izdzīvot; tādējādi personas ar invaliditāti ir tikušas uzskatītas par vājo posmu. Senās Grieķijas filozofs Aristotelis, tāpat kā daudzi citi Senajā Grieķijā uzskatīja, ka ir jānosaka ar likumu, ka “deformēti bērni” nedrīkst dzīvot, tos nedrīkst audzināt, un tos ir jāpamet nomiršanai.¹⁹ “Senajā Romā bērni ar invaliditāti tika uzskatīti par izsmiekla objektiem. Turīgi Romas iedzīvotāji “turēja” cilvēku ar fizisku vai garīgu invaliditāti kā izpriecu objektu vai klaunu savā namā. Bērni, kuri bija ar dzirdes, redzes traucējumiem vai garīga rakstura traucējumiem, tika publiski mocīti vai arī to vecākiem bija jāiemet bērni upē. Daži bērni, kuri piedzima ar invaliditāti, tika papildus sakropļoti, lai palielinātu to vērtību kā ubagiem. Citi bērni ar sasietām kājām tika pamesti mežā

¹⁵ [European Commission. Employment, social affairs and inclusion.](#)

¹⁶ [Latvijas Republikas tiesībsargs. Pētījums par ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu. 2014.](#)

¹⁷ Pasūtītājs Labklājības ministrija. Tiesībsarga piezīme.

¹⁸ [Pētījums “Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībā ieviešanas izvērtējums”. Gala ziņojum. Pasūtītājs: Labklājības ministrija. Izpildītājs: Nodibinājums “Baltic Institute of Social Sciences”. 2020.gada 30.jūnijs.](#)

¹⁹ [Parallels in time. A History of developmental Disabilities. The Ancient Era to the 1950s.](#)

nomirt, lai neradītu nevienam vēlmi bērņus adoptēt. Savukārt Spartā, kas bija militāra pilsēta, bērņus “ar deformācijām un slimībām” pamešana bija ar likumu noteikta.”²⁰

Kristietība ieviesa duālu attieksmi pret personām ar invaliditāti. No vienas puses palīdzēšana “nomocītajiem” tika uzskatīta par spēka izpaušmi, jo “Jēzus Kristus bieži tika attēlots, izrādot laipnību un brīnumaini izdziedinot tos, kuri bija “neredzīgi vai ar savādāku invaliditāti.”²¹ Rezultātā bērņus ar invaliditāti nogalināšana tika izbeigta. No otras puses vēlākos gadsimtos tādi kristietības līderi kā Mārtiņš Luters un Džons Kalvins ieviesa uzskatu, ka cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem un cilvēki ar invaliditāti kopumā ir ļaunā gara apsēsti.²²

Viduslaikos, lai arī personas ar invaliditāti tika uzskatītas par “Dieva bērņiem,” tomēr to darbs visbiežāk saistījās ar ubagošanu, dažkārt personas ar invaliditāti tika kā klauni nodarbināti pie aristokrātiem. Personas ar invaliditāti tika uzskatītas par “atšķirīgām”, nevis normālām.²³ Tika radīti pirmie patvērumi – bērņus nami, slimnīcas un nami cilvēkiem ar redzes zudumu un vecāka gadagājuma cilvēkiem. Ņemot vērā, ka šīs institūcijas labākajā gadījumā varētu dēvēt par brīvības atņemšanas vietām, tad daudzi bērņi tajās neizdzīvoja.²⁴ Šajā laikā tika radīti “idiotu būri,” lai “atturētu personas ar invaliditāti no nepatīkšanām”, tomēr, kas visticamāk kalpoja kā sabiedrības izklaide, jo tie bija izvietoti pilsētu centros.²⁵

Renesanses laikā cilvēki sāka pastiprināti interesēties par veselības aprūpi, kas attiecīgi uzlaboja izpratni par invaliditāti. Vienlaikus tika izdoti likumi, kas uzlabotu nabadzīgu cilvēku (tai skaitā personu ar invaliditāti) dzīves apstākļus, piemēram, tika celti darba nami, kuros dzīves apstākļi, diemžēl bija slikti.²⁶

17. - 18. gadsimtā, turpinoties cilvēces interesei par zinātņi, radās viedoklis, ka cilvēki ar garīgās attīstības traucējumiem var būt spējīgi mācīties. Lai arī ne visi piekrita šim viedoklim, tomēr šis viedoklis spēlēja lielu lomu psiholoģijas attīstībā.²⁷ Radās viedoklis, ka cilvēki ar redzes traucējumiem var iemācīties lasīt, jo tika radīta reljefa druka, kā arī cilvēkiem ar dzirdes un runas traucējumiem bija iespēja iemācīties valodu ar taustes un vibrācijas palīdzību.²⁸ Minētie attīstības elementi nenozīmēja

²⁰ [Turpat.](#)

²¹ [Turpat.](#)

²² [Past and Present Perceptions Towards Disability: A Historical Perspective. Chomba Wa Munyi. Disability studies Quarterly. The first journal in the field of disability studies.](#)

²³ [Parallels in time. The Middle ages.](#)

²⁴ [Turpat.](#)

²⁵ [Turpat.](#)

²⁶ [Parallels in time. The Renaissance.](#)

²⁷ [Parallels in time. The 17th and 18th centuries.](#)

²⁸ [Turpat.](#)

personu ar invaliditāti tiesību rašanos. Tā piemēram, Amerikas Savienotajās valstīs personas ar invaliditāti nakts aizsegā tika izvestas no apdzīvotas vietas, jo konkrētas apdzīvotas vietas (pilsētas, ciema, apmetnes) atbildība bija rūpēties par saviem iedzīvotājiem.²⁹ Ja ģimenes aprūpi nebija iespējams nodrošināt, tad cilvēki ar traucējumiem tika turēti īpašās institūcijās, kurās citi sabiedrības locekļi varēja par maksu apmeklēt, lai "apskatītos uz dīvaiņiem."³⁰ 18.gadsimtā ASV radās eigēnikas politika³¹, kas vēlāk bija populāra arī citviet pasaulē, īpaši starpkaru periodā.³² Eigēnika nozīmē uzskatu, ka ir iespējams uzlabot cilvēku rases kvalitāti vai cilvēku populāciju, īpaši izmantojot tādas metodes, kā reprodukcijas samazināšanas iespējas cilvēkiem, kuriem ir dažādi defekti (negatīvā eigēnika), vai tādu cilvēku reprodukcijas veicināšana, kuriem defektu nav (pozitīvā eigēnika).³³ Šīs politikas rezultātā radās "piespiedu sterilizācija, migrācijas ierobežojumi, laulību ierobežojumi un institucionalizācija."³⁴

Lielās Franču revolūcijas laikā radās uzskats, ka ikvienam ir tiesības uz cieņu, nevis statusa vai labklājības dēļ, bet gan tāpēc, ka ikviens ir cilvēks. P.Pinels, vadošais Francijas psihiatrs, bija pirmais, kas norādīja, ka garīgie traucējumi ir slimība, nevis grēks vai netikumība. Viņš bija pirmais ārsts, kas lika atbrīvot pacientus no ķēdēm, un sāka pielietot daudz humānākas ārstēšanas metodes.³⁵

Industrializācijas laikā cilvēki no lauku reģioniem pārcēlās uz pilsētām. Personas ar invaliditāti arī pilsētās turpināja būt nabadzīgi, tomēr 19.gadsimtā sabiedrība sāka šos cilvēkus pamanīt, jo bieži ievērojami kultūras darbinieki pieprasīja "tīru gaisu, svaigu ūdeni" sabiedrības vismazāk aizsargātajai grupai. Rezultātā šis bija laiks, kad attīstījās institūcijas un personu ar invaliditāti ievietošana tajās.³⁶ Tajā pašā laikā radās arī speciālās skolas bērniem ar intelektuālajiem traucējumiem, kurās dzīves apstākļi ne vienmēr bija labi, tomēr tika uzskatīts, ka bērni var tikt izdziedināti ar atbilstošu veselības programmu un apmācībām.³⁷ Parasti pēc šo skolu absolvēšanas un atgriešanās sabiedrībā jau pieaugušie bērni nonāca nabagmājās vai cietumos.³⁸

Turpinot īstenot duālo attieksmi, 19.gadsimtā sociālā Darvinisma piekritēji iebilda valstij par palīdzības sniegšanu nabadzīgiem cilvēkiem un personām ar invaliditāti, jo uzskatīja, ka "nederīgo" uzturēšana

²⁹ [Rhonda Neuhaus, Cindy Smith, Molly Burgdorf. Equality for People with Disabilities, Then and Now. GPSOLO.](#)

³⁰ [Historical background of disabilities.](#)

³¹ [Rhonda Neuhaus, Cindy Smith, Molly Burgdorf. Equality for People with Disabilities, Then and Now. GPSOLO.](#)

³² [Bjerns M. Felders "Mazvērtīgo samazināšana – eigēnika Latvijā." 2005.](#)

³³ [Eugenics. Dictionary.](#)

³⁴ [Rhonda Neuhaus, Cindy Smith, Molly Burgdorf. Equality for People with Disabilities, Then and Now. GPSOLO.](#)

³⁵ [Parallels in time. The French revolution.](#)

³⁶ [Parallels in time. The Rise of the Institutions 1800 -1950.](#)

³⁷ [Turpat.](#)

³⁸ [Turpat.](#)

kavē dabiskās atlasē procesu un iejaucas “labāko” atlasē, kas nepieciešama, lai nodrošinātu pēcnācējus.³⁹

Nacistiskā Vācija īpašas programmas ietvaros no 1939.gada augusta izdeva rīkojumu ārstniecības personām ziņot par jaundzimušajiem un bērniem līdz trīs gadu vecumam, kuriem varēja diagnosticēt smagus fiziskos un psiholoģiskos traucējumus.⁴⁰ No šī paša gada oktobra Vācijas valdība aicināja vecākus, kuriem bija bērni ar invaliditāti, nosūtīt savus bērnus uz īpašām klīnikām, kurās realitātē bērni tika novārdzināti badā vai arī tika pārdozēti medikamenti, kas izraisīja bērnu nāvi.⁴¹ Vēlāk šī pati programma tika attiecināta arī uz tām pieaugušajām personām ar invaliditāti, kuras dzīvoja institūcijās, kā arī uz teritorijām, kurās Vācija bija iebrukusi.⁴²

Padomju Savienībā personām ar invaliditāti tiesību nebija.⁴³ Pirms Padomju Savienības izveides par personu ar invaliditāti dzīvi Krievijas Impērijā nav daudz informācijas.⁴⁴ Tomēr ir zināms, ka cars Pēteris I izveidoja novērtēšanas sistēmu, ja tika uzskatīts, ka personai ir garīga rakstura traucējumi (sertifikācija). Ja persona tika atzīta par personu ar garīga rakstura traucējumiem, tad tika ierobežotas personas īpašuma tiesības un tiesības precēties.⁴⁵ 19.gs.un 20.gadsimta sākumā Krievijas Impērijā strauji pieauga psihiatrisko institūciju skaits. Pirmsrevolūcijas Krievijā attieksme pret personām ar invaliditāti bija līdzīga kā Rietumu pasaulē – institucionalizācija, liels medikamentu patēriņš.⁴⁶ 19.gadsimtā Krievijā tika radīts termins “invalids”, kas apzīmēja personas ar fiziskiem traucējumiem. Šis termins iepriekš tika attiecināts uz karavīriem, kas ievainojumu dēļ nav vairs spējīgi piedalīties kaujās (“in – valid”).⁴⁷ Padomju okupācijas periodā tas tika attiecināms uz cilvēkiem, kas ir zaudējuši spēju strādāt. Padomju Savienībā cilvēka loma tika vērtēta pēc cilvēka spējām piedalīties ražošanas vairošanā, un ja cilvēks to nevarēja, tad tika uzskatīts “par nederīgu sabiedrībai.”⁴⁸

Tātad, raksturojot sabiedrības attieksmi pret personām ar invaliditāti, tika lietoti šādi termini: žēlums, iznīcināšana, ubagošana, apsmiekla objekti, nespējīgi, institūcijas, segregācija, tiesību ierobežošana (tiesības uz ģimeni, uz īpašumu). Šāda attieksme pret personām ar invaliditāti ir vērsta vairāk kā 2000

³⁹ [Past and Present Perceptions Towards Disability: A Historical Perspective. Chomba Wa Munyi. Disability studies Quarterly. The first journal in the field of disability studies.](#)

⁴⁰ [United States Holocaust Memorial Museum. Holocaust Encyclopaedia. Euthanasia Program.](#)

⁴¹ [Turpat.](#)

⁴² [Turpat.](#)

⁴³ [Sarah D. Phillips. “There Are No Invalids in the USSR!”: A Missing Soviet Chapter in the New Disability History. Disability Studies Quarterly, the first journal in the field of disability studies.](#)

⁴⁴ [Turpat.](#)

⁴⁵ [Turpat.](#)

⁴⁶ [Turpat.](#)

⁴⁷ [Turpat.](#)

⁴⁸ [Turpat.](#)

gadus. No sniegtās informācijas nav iespējams secināt, ka personas ar invaliditāti vēsturiski ir tikušas uztvertas kā vienlīdzīgas ar citiem cilvēkiem. Līdz ar to rodas jautājums, vai ir iespējams mainīt domāšanu un attieksmi pret personām ar invaliditāti.

III. ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām kā instruments attieksmes maiņai

ANO Konvencijas izstrādes laikā pastāvēja divi uzskati: pirmais uzskats norādīja, ka ANO Konvencijā nav iekļautas jaunas tiesības, tikai uzsvērtas esošās, skaidrāk nosakot valstu atbildību un pienākumus, kā arī jomas, kuras ir nepieciešams uzlabot, lai iekļautu personas ar invaliditāti sabiedrībā.⁴⁹ Otrs uzskats uzvēra, ka ANO neaizsargāja personu ar invaliditāti tiesības pirmajās trijās ANO dekādēs.⁵⁰ Piemēram, Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija (1948.gads) neparedz īpašu aizsardzību personām ar invaliditāti diskriminācijas dēļ. Tikai sākot no 20.gadsimta 70.gadiem invaliditāte tika pieminēta pirmajos starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos (Deklarācija par personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesībām (1971)⁵¹, Deklarācija par personu ar invaliditāti tiesībām (1975)).⁵² Tikai 2000.gadā ANO nolēma, ka īpaša uzmanība ir jāpievērš personu ar invaliditāti tiesībām.⁵³ Līdz ar to ANO Konvencija ir pirmais starptautiskais un juridiski saistošais dokuments, kas uzsver personu ar invaliditāti tiesības.⁵⁴

ANO Konvencija daudzējādā ziņā, kā daži tiesību zinātnieki norāda, ir revolucionāra.⁵⁵ Tā ne tikai atzīst vēsturiski izveidojušos negatīvo attieksmi pret personām ar invaliditāti, bet arī uzliek pienākumu dalībvalstīm veikt darbības, lai šo attieksmi mainītu, piemēram, veidojot izpratni par personām ar

⁴⁹ [United Nations. Frequently Asked Questions regarding the Convention on the Rights of Persons with Disabilities.](#)

⁵⁰ Degener, T. (2003) Disability as a Subject of International Human Rights Law and Comparative Discrimination law. *The Human Rights of persons with intellectual disabilities*. S.S. Herr, L.O. Gostin, H.H. Koh. Oxford University Press. 155.lpp.

⁵¹ [United Nations. Audiovisual library of International law. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York, 13 December 2006. Procedural history.](#)

⁵² Degener, T. (2003) Disability as a Subject of International Human Rights Law and Comparative Discrimination law. *The Human Rights of persons with intellectual disabilities*. S.S. Herr, L.O. Gostin, H.H. Koh. Oxford University Press. 155.lpp.

⁵³ [United Nations. Economic and Social Council \(2000\). Commission on Human rights Report on the fifty-sixth session. 20 March-28 April 2000. E/2000/23, E/CN.4/2000/167](#)

⁵⁴ [United Nations. Peace, dignity and equality on a healthy planet. Aplūkots 27.01.2023.](#)

⁵⁵ Quinn G., "Resisting the "Temptation of Elegance": Can the Convention on the Rights of Persons with Disabilities Socialise States to Right Behavior?", Arnardottir O.M., Quinn G. (eds.) "The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. European and Scandinavian Perspectives.", *International Studies in Human Rights*. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden. Boston 2009., 216.lpp.

invaliditāti, veicinot personu ar invaliditāti tiesību un cieņas ievērošanu, kā arī visās dzīves jomās apkarojot stereotipus, aizspriedumus un negatīvu praksi.⁵⁶

ANO Konvencija paredz jaunus principus, ko ir nepieciešams ievērot, nodrošinot personu ar invaliditāti tiesības:

a) “personas ar invaliditāti nav tiesību objekti, kuri ir jāaprūpē, bet gan tiesību subjekti, kuri var realizēt savas cilvēktiesības vienlīdzīgi ar citiem.”⁵⁷ Minētais princips paredz mainīt izpratni par personu ar invaliditāti dzīves realitātes redzējumu, nosakot citādāku vērtību kopumu, kas novērtētu pastāvošo sociālo kārtību un izstrādātu jaunus politikas dokumentus, kas ieviestu uzlabojumus.⁵⁸

b) “nekas par mums bez mums” – minētais moto “rezonē ar invaliditātes tiesību kustības vēsturi un filozofiju, kas balstās uz jēgpilnu līdzdalības principu.”⁵⁹ Saskaņā ar minēto moto, personu ar invaliditāti pārstāvošās nevalstiskās organizācijas spēlēja nozīmīgu lomu ANO Konvencijas izstrādē.⁶⁰ Kā tika norādīts, tad “ja [...] kaut ko var iemācīties no cilvēktiesību kustībām, ir tas, ja kāds runā tavā vietā, tu zaudē.”⁶¹ Līdz ar to pirmo reizi cilvēces vēsturē paši cilvēki ar invaliditāti sāka norādīt, ka paši zina, kas viņiem un cilvēkiem ar invaliditāti kopumā ir nepieciešams vislabāk. Tādējādi šo principu sāka lietot aktīvāk.⁶² Arī pati ANO Konvencija tieši noteic pienākumu dalībvalstīm iesaistīt personas ar invaliditāti, to pārstāvošās organizācijas tādu lēmumu pieņemšanā, kas tieši attiecas uz personām ar invaliditāti,⁶³ kā arī ANO Konvencijas ieviešanas pārraudzības procesā iesaistīt personu ar invaliditāti pārstāvošās organizācijas.⁶⁴

⁵⁶ [ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. 8.pants, Latvijas Republika pievienojusies 01.03.2010., stājās spēkā Latvijā Republikā 31.03.2010.](#)

⁵⁷ Quinn G., “Resisting the “Temptation of Elegance”: Can the Convention on the Rights of Persons with Disabilities Socialise States to Right Behavior?”, Arnardottir O.M., Quinn G. (eds.) “The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. European and Scandinavian Perspectives.”, International Studies in Human Rights. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden. Boston 2009., 216.lpp.

⁵⁸ Turpat

⁵⁹ [General comment No. 7 \(2018\) on the participation of persons with disabilities, including children with disabilities, through their representative organizations, in the implementation and monitoring of the Convention*. 9 November 2018. Committee on the Rights of Persons with Disabilities.](#)

⁶⁰ [United Nations Human Rights. Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Guidance for Human Rights Monitors. Professional training series No. 17.](#)

⁶¹ “Nothing About Us Without Us: Disability Oppression and Empowerment”. James I. Charton. University of California Press. 3 p. , 2000.

⁶² turpat

⁶³ [ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. 4.panta trešais punkts, Latvijas Republika pievienojusies 01.03.2010., stājās spēkā Latvijā Republikā 31.03.2010.](#)

⁶⁴ [Turpat., 33.panta trešais punkts.](#)

c) ANO Konvencijas 3.pantā noteiktie principi (cieņa, neatkarība, vienlīdzīgas iespējas utt.) ir cilvēktiesību teorijas un prakses vēsturiskās vērtības. Kā vēsturiskās vērtības tās nav revolucionāras, bet to piemērošana invaliditātes kontekstā ir revolucionāra.⁶⁵

Tomēr ANO Konvencijā noteiktais nenozīmē normu nepārprotamu un ātru ieviešanu praksē.⁶⁶

[Starptautisko tiesību aktu] "ratifikācija nav "maģisks mirklis", kad cilvēktiesību normas tiek akceptētas. Ratifikācija drīzāk ir brīdis, kas uzsāk plašāku [konvencijas] ieviešanas procesu."⁶⁷ Turklāt pastāv iespēja saskarties ar vairākiem šķēršļiem ieviešanas procesā:

a) nav garantijas, ka jaunās vērtības (pēc būtības vecās vērtības, tikai invaliditātes kontekstā) tiks akceptētas. Var būt pretestība, īpaši, ja pieprasītās izmaiņas būs pretrunā ar jau ierasto praksi.⁶⁸

b) rezultātā valstis var pārliecināt sevi, ka jau pastāvošā prakse ir saskaņā ar ANO Konvenciju.

Piemēram, ANO Konvencijā ir noteikts, ka vairums tiesību ir jānodrošina "vienlīdzīgi ar citiem." Minētā frāze var tikt interpretēta atšķirīgi. Vispirms tā pieprasa atzīst atšķirību starp cilvēkiem ar invaliditāti un citiem. To izdarot, var piemērot Aristoteļa vienlīdzības izpratnes teoriju (saīsināto versiju⁶⁹), kas norāda, ka "pret vienlīdzīgajiem ir jāizturas vienlīdzīgi un pret dažādajiem dažādi."⁷⁰ Līdz ar to var diezgan skaidri pieņemt, ka šī teorija var tikt izmantota pretēji ANO Konvencijas mērķim.⁷¹

Tādējādi kā atzīst tiesību zinātnieki ANO Konvencijas īstenošanā vislielākais izaicinājums būs ANO Konvencijas principu ieviešana praksē, īpaši to sasaistot ar tiesu praksi, un jaunas politikas izstrādi, kurā personu ar invaliditāti tiesību ievērošana būtu primāra (iestrādāta tekstā uzreiz), nevis sekundāra, kas tiktu ņemta vērā tikai tad, kad uz to atsevišķi tiktu norādīts, t.i., personu ar invaliditāti

⁶⁵ Quinn G., "Resisting the "Temptation of Elegance": Can the Convention on the Rights of Persons with Disabilities Socialise States to Right Behavior?", Arnardottir O.M., Quinn G. (eds.) "The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. European and Scandinavian Perspectives.", International Studies in Human Rights. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden. Boston 2009., 216.lpp.

⁶⁶ Turpat, 216.lpp.

⁶⁷ Goodman R. and Jinks D., "Measuring the Effects of Human Rights Treaties" (2003) 14 EJIL 171, at 173.

⁶⁸ Quinn G., "Resisting the "Temptation of Elegance": Can the Convention on the Rights of Persons with Disabilities Socialise States to Right Behaviour?", Arnardottir O.M., Quinn G. (eds.) "The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. European and Scandinavian Perspectives.", International Studies in Human Rights. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden. Boston 2009., 216.lpp.

⁶⁹ Tiesībsarga piezīme.

⁷⁰ Quinn G., Ch.8 "Disability discrimination law in the European Union," in Meenan H., (Ed.), Equality Law for an Enlarged Union: Understanding the Article 13 Directives, (Cambridge University Press, 2007).

⁷¹ Quinn G., "Resisting the "Temptation of Elegance": Can the Convention on the Rights of Persons with Disabilities Socialise States to Right Behavior?", Arnardottir O.M., Quinn G. (eds.) "The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. European and Scandinavian Perspectives.", International Studies in Human Rights. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden. Boston 2009., 217.lpp.

tiesības tiktu vērtētas taisnīguma, nevis labklājības kontekstā.⁷² Līdz ar to ir svarīgi saprast, kad tiesības tiek nodrošinātas atbilstoši ANO Konvencijai un kad – vēsturiskajiem stereotipiem.

IV. Invaliditātes izpratnes modeļi un pieejas

Personu ar invaliditāti tiesības pēdējo dekadžu laikā ir attīstījušās īpaši strauji. Līdz ar tiesību attīstību ir notikusi arī teorijas attīstība. Teorijā ir izdalīti vairāki invaliditātes izpratnes pieejas un modeļi. Vispirms ir nepieciešams norādīt, ka dažādos avotos tiek lietoti dažādi termini, piemēram, dažkārt tiek lietots termins “pieeja”⁷³, citkārt tiek lietots termins “modelis”⁷⁴. Terminam “modelis” ir vairāki skaidrojumi, tomēr šī pārskata kontekstā var tikt lietotas tādas definīcijas kā paraugs, etalons; samazināts, precīzs (kāda priekšmeta) atveidojums; darbības, funkcionēšanas veids.⁷⁵ Termins “pieeja” arī ietver vairākus skaidrojumus, tai skaitā, attieksme, izturēšanās veids; veids, kādā analizē, izstrādā, izveido.⁷⁶ Līdz ar to var secināt, ka modelis ir vairāk uztverams kā statisks mērķis, uz kuru tiek ties, savukārt pieeja parāda, kā nokļūt līdz mērķim. Šī pārskata kontekstā tiks sniegta informācija gan par mērķi, gan veidiem kā nokļūt uz mērķi. Tādējādi terminu “modelis” un “pieeja” konteksta atšķirībām nav būtiskas nozīmes šajā pārskatā. Līdz ar to abi termini tiks lietoti pamīšus.

Kā invaliditātes modeļi ir minami, piemēram, medicīniskais, bioloģiskais (uzsvars uz konkrēto traucējumu veidu),⁷⁷ individuālais invaliditātes modelis,⁷⁸ minoritāšu tiesību pieeja, universālistu pieeja, spēju pieeja.⁷⁹ Tāpat atsevišķiem modeļiem var būt izveidojušies arī apakšmodeļi. Piemēram, sociālā modeļa attīstība var tikt saistīta ar ģeogrāfisko reģionu, t.i., britu sociālais modelis, ziemeļu valstu relatīvā izpratne un Ziemeļamerikas minoritāšu grupu pieeja.⁸⁰

⁷² Turpat, 218.lpp.

⁷³ Approach.

⁷⁴ Model.

⁷⁵ [Tezaurus. Modelis.](#)

⁷⁶ [Tezaurus. Pieeja.](#)

⁷⁷ Tiesībsarga piezīme.

⁷⁸ Traustadottir Rannveig. Disability studies, the Social Model and Legal developments. Oddny Mjoll Arnardottir, Gerard Quinn (eds.). The UN Convention on the Rights of Persons with disabilities. European and Scandinavian Perspectives. Martinus Nijhoff Publishers. Leiden. Boston. 2009., 8.lpp.

⁷⁹ Broderick A. The long and Winding Road to Equality and Inclusion for Persons with Disabilities. The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Intersentia. Cambridge- Antwerp- Portland. 2015., 25.lpp.

⁸⁰ Traustadottir Rannveig. Disability studies, the Social Model and Legal developments. Oddny Mjoll Arnardottir, Gerard Quinn (eds.). The UN Convention on the Rights of Persons with disabilities. European and Scandinavian Perspectives. Martinus Nijhoff Publishers. Leiden. Boston. 2009., 3.lpp.

Vienlaikus atsevišķi zinātnieki norāda tikai uz dažiem invaliditātes izpratnes veidiem, piemēram, medicīniskais un sociālais modelis kā galvenie invaliditātes modeļi, savukārt citu zinātnieku ieskatā tikai divi modeļi ir uzskatāmi par pārāk vienkāršotu invaliditātes izpratni.⁸¹

ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja (turpmāk – Komiteja) ir norādījusi uz četrām invaliditātes izpratnes pieejām: medicīnisko, žēlošanas, sociālo un cilvēktiesību.⁸² Lai izprastu labāk personu ar invaliditāti tiesību būtību, ir nepieciešams detalizētāk analizēt katru no tām (skat. pielikumu):

a) medicīniskā pieeja – vēsturiski invaliditāte ir saistīta ar medicīnisku problēmu, kuras ietvaros funkcionālie ierobežojumi bija tieši saistīti ar traucējuma veidu. Medicīniskā pieeja koncentrējās uz nepieciešamību ārstēt funkcionālos ierobežojumus, lai cilvēki ar invaliditāti varētu iekļauties sabiedrībā, savukārt vēsturiski nekādā veidā netika pievērsta uzmanība tam, ka apkārtējā vide rada barjeras.⁸³ Minētais automātiski noveda pie segregācijas, jo tie, kas bija atšķirīgi (jeb neiekļāvās “normā”) bija izslēgti no sabiedrības.

“Medicīniskā pieeja ir balstīta uz diviem pieņēmumiem, kuriem ir samērā bīstama ietekme uz cilvēktiesībām: 1) personas ar invaliditāti nepieciešams pasargāt; 2) traucējums var būt par pamatu rīcībspējas ierobežojumam⁸⁴. Pirmais pieņēmums legalizē segregētās institūcijas personām ar invaliditāti, piemēram, speciālas skolas, sociālās aprūpes institūcijas un specializētas darba vietas. Otrais pieņēmums ir novedis pie tāda normatīvā regulējuma, kas norāda, ka invaliditāte ir saistīta ar nespēju⁸⁵ un atbilstoši ļauj ierobežot personu ar invaliditāti tiesības. Medicīniskais modelis norāda uz nepieciešamību ārstēt invaliditāti, t.i., personām ar invaliditāti ir nepieciešama pēc iespējas vairāk rehabilitācija, lai varētu būt normāli un tādejādi izmantot tiesības un līdzdarboties sabiedrībā.⁸⁶ Personas, kas nes lielāko atbildību par invaliditātes problemātiku, ir ārstniecības personas un Veselības ministrija (ar to saistītās institūcijas).⁸⁷

⁸¹ Traustadottir Rannveig. Disability studies, the Social Model and Legal developments. Oddny Mjoll Arnardottir, Gerard Quinn (eds.). The UN Convention on the Rights of Persons with disabilities. European and Scandinavian Perspectives. Martinus Nijhoff Publishers. Leiden. Boston. 2009., 8.lpp.

⁸² [United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. What is disability?](#)

⁸³ Broderick A. The long and Winding Road to Equality and Inclusion for Persons with Disabilities. The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Intersentia. Cambridge- Antwerp- Portland. 2015., 22.lpp.

⁸⁴ Tiesībsarga piezīme: Termins “legal capacity” latviešu valodā mēdz tikt tulkots gan kā rīcībspēja, gan tiesībspēja atkarībā no konteksta angļu valodas tekstos. Konkrētajā gadījumā termins “legal capacity” ir tulkots kā “rīcībspēja”, jo, lai arī saskaņā ar Civillikumu rīcībspēju var ierobežot (bet ne atņemt pilnībā) tikai cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, tomēr praksē cilvēki bez invaliditātes var ierobežot personu ar cita veida traucējumiem (redze, dzirde, kustību), uzskatot, ka persona ar invaliditāti nav spējīgs kaut ko paveikt.

⁸⁵ Degener Theresia. A human rights model of disability. Routledge Handbook of Disability Law and Human rights. Blanck Peter, Flynn Eilionoir (ed.). Routledge Handbooks. London & New York. 2017., 33.lpp

⁸⁶ [United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. What is disability?](#)

⁸⁷ [Turpat](#)

b) **žēlošanas pieeja** - personas ar invaliditāti tiek uzskatītas par tādām, ko ir nepieciešams žēlot, piemēram, personas ar invaliditāti nespēj par sevi parūpēties, tām ir jājūt līdzī, personas ar invaliditāti ir žēlsirdības objekti.⁸⁸ Sabiedrības attieksmi vislabāk atspoguļo šāda izpratne par personām ar invaliditāti: “nabadziņi, mums viņiem ir jāpalīdz, ja mēs varam un gribam.”⁸⁹ Šis modelis visbiežāk izpaužas mirkļos, kad dažādās atbalsta/ palīdzības akcijās tiek vākts finansējums, lai to nodotu personām ar invaliditāti. Tai pat laikā netiek pievērsta liela uzmanība, cik kvalitatīva un uz mērķi orientēta ir aprūpe/ atbalsta pasākumi, kas tiek nodrošināti.⁹⁰ Atbilstoši pienākums nodrošināt ar invaliditāti saistītus risinājumus ir jāuzņemas dažādiem labdarības fondiem, reliģiskajām institūcijām, institūcijām, kurās atrodas personas ar invaliditāti.⁹¹

Medicīniskās un žēlošanas pieejas rezultāti ir šādi: “segregācija, atkarība no citiem cilvēkiem, personu ar invaliditāti zema pašapziņa, piespiedu institucionalizācija, stigmatizācija, paļaušanās, žēlums pienākumu un tiesību vietā.”⁹²

c) **sociālā pieeja** - “izskaidro invaliditāti kā sociālo konstrukciju, izmantojot diskrimināciju un apspiešanu. Tā fokusējas uz sabiedrību, nevis uz individu. [...] Sociālā pieeja paredz atšķirību starp traucējumu un invaliditāti. Traucējums koncentrējas uz organisma vai prāta stāvokli, savukārt invaliditāte ir rezultāts tam, kādā veidā sabiedrība un apkārtējā vide reaģē uz traucējumu.”⁹³ Sociālais modelis nozīmē, ka valsts, valdības un sabiedrības pienākums ir novērst nevienlīdzību un sistēmas trūkumus, ar ko saskaras personas ar invaliditāti. [...] Turklāt tiesiskās vienlīdzības princips un tā ievērošana ir sociālā modeļa stūrakmens.⁹⁴ Koncentrējoties uz šķēršļiem, ar ko saskaras personas ar invaliditāti, sociālais modelis fokusējas uz sabiedrības struktūru spēju vai nespēju garantēt vienlīdzīgu pieeju un cilvēktiesības personām ar invaliditāti.⁹⁵

⁸⁸ [United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. What is disability?](#)

⁸⁹ [Turpat.](#)

⁹⁰ [Turpat.](#)

⁹¹ [Turpat](#)

⁹² [Turpat.](#)

⁹³ Degener Theresia. A human rights model of disability. Routledge Handbook of Disability Law and Human rights. Blanck Peter, Flynn Eilionoir (ed.). Routledge Handbooks. London & New York. 2017., 33.lpp

⁹⁴ Broderick A. The long and Winding Road to Equality and Inclusion for Persons with Disabilities. The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Intersentia. Cambridge- Antwerp- Portland. 2015., 23.lpp.

⁹⁵ Turpat., 23.lpp.

d) **cilvēktiesību pieeja**⁹⁶ - atzīst cilvēkiem ar invaliditāti piemītošo cilvēka cieņu, pieminot morāles principus un vērtības, kā pamatu invaliditātes politikai.⁹⁷ Cilvēktiesības attiecas uz visiem cilvēkiem, tas nenozīmē, ka tās var iegūt tikai tie, kuriem nav nekādu traucējumu.⁹⁸ Cilvēktiesību pieeja ietver pienākumu nodrošināt visa veida tiesības, "lai arī sākotnēji personu ar invaliditāti tiesību nodrošināšana tika uztverta caur diskriminācijas prizmu, tomēr pat sabiedrībā bez barjerām un cita veida diskriminācijas, cilvēkiem ir nepieciešamas sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības. Minētais attiecas uz visiem cilvēkiem, un tādējādi arī uz cilvēkiem ar invaliditāti."⁹⁹ Cilvēktiesību pieeja atzīst, ka traucējumi ir daļa no cilvēku dažādības.¹⁰⁰ ANO Konvencija nepiemin traucējumus kā negatīvu aspektu, lai mazinātu stereotipus, tomēr preambulā ir pieminēti arī cilvēki ar invaliditāti, kuriem ir nepieciešama īpaša kopšana.¹⁰¹

Ir nepieciešams uzsvērt, ka ANO Konvencijas izstrādē medicīniskais modelis tika izmantots kā pamatojums tam, kā personu ar invaliditāti tiesībām nevajadzētu attīstīties, savukārt sociālais modelis tika izmantots kā pamats ANO Konvencijai.¹⁰² Tomēr pašlaik ir zinātnieki, kas uzskata, ka ANO Konvencijā ietvertie principi un normas parāda sociālā modeļa tālāku attīstību uz cilvēktiesību modeli. Tādējādi ir svarīgi saprast, ka, īstenojot cilvēku ar invaliditāti tiesības, ir nepieciešams atteikties no segregācijas un veidot tādu vidi, kuru var izmantot visi cilvēki neatkarīgi no invaliditātes.

⁹⁶ Tiesībsarga piezīme: Citus cilvēktiesību modeļa aspektus konkrētajā gadījumā nav nepieciešams vērtēt: cilvēktiesību modelis atzīst identitātes un kultūras dažādību; pieļauj invaliditātes novēršanas politikas izvērtējumu; saistība ar nabadzības risku.

⁹⁷ Degener Theresia. A human rights model of disability. Routledge Handbook of Disability Law and Human Rights. Blanck Peter, Flynn Eilionoir (ed.). Routledge Handbooks. London & New York. 2017., 34. lpp.

⁹⁸ Degener Theresia. A human rights model of disability. Routledge Handbook of Disability Law and Human Rights. Blanck Peter, Flynn Eilionoir (ed.). Routledge Handbooks. London & New York. 2017., 35. lpp.

⁹⁹ Turpat, 36.lpp

¹⁰⁰ Turpat, 38.lpp

¹⁰¹ Degener Theresia. A human rights model of disability. Routledge Handbook of Disability Law and Human rights. Blanck Peter, Flynn Eilionoir (ed.). Routledge Handbooks. London & New York. 2017., 40. lpp.

¹⁰² Turpat, 33.lpp

V. Secinājumi

Lai piemērotu ANO Konvenciju atbilstoši tās būtībai, ir jāņem vērā šādi aspekti:

[1] persona bez invaliditātes var balstīt savu izpratni par personas ar invaliditāti vajadzībām uz stereotipiem. Tādējādi ir svarīgi saprast, vai šie stereotipi nav balstīti uz vēsturiski veidoto izpratni par personām ar invaliditāti.

[2] izvairīties no žēlošanas modeļa, un jo īpaši no medicīniskā modeļa.

[3] piemērot sociālo modeli, bet jo īpaši cilvēktiesību modeli, ņemot vērā šādus papildus nosacījumus:

[3.1] personas ar invaliditāti nav tiesību objekti, kas jāaprūpē, bet tiesību subjekti;

[3.2] piemērojams moto: “nekas par mums bez mums”, kas nozīmē, ka personas ar invaliditāti vai tās pārstāvošās nevalstiskās organizācijas ir obligāti iesaistāmas tādu lēmumu pieņemšanā, kas attiecas uz personām ar invaliditāti;

[3.3] vienlīdzīgu tiesību nodrošināšana pēc būtības, nevis teorētiski.